

fikacijske podatke: naziv fonda, naziv stvaratelja, ukupnu količinu gradiva, vrijeme i mjesto nastanka gradiva, tvarne značajke, jezik, dimenzije, razinu opisa i signaturu.

Četvrto poglavlje „Visitationes Generales Ab Anno 1660 Usque ad 1678“ čine dva kazala: sakralnih objekata („Indice degli edifici sacri visitati / Indeks obiskanih sakralnih objektova“, 53-61), na čijem je početku popis kratica, te ispitanih važnih klerika („Personale ecclesiastico rilevante interrogato / Zaslišano višje cerkveno osebje“, 62-64).

Slijedi prijepis izvješća biskupa Francesca Zena Svetoj stolici iz 1661. s prijevodima na talijanski i slovenski jezik te preslicima izvornika. Autor prijevoda je Giolio Micheli, a poglavlje nosi naziv: „Status Dioecesis Justinopolitanae. Anno 1661“ (66-95).

Uz knjigu je priložen i DVD s digitaliziranim vizitacijama Francesca Zena te prigodnim glazbenim brojem.

Biserka Budicin

Marijan Bradanović, *Istra iz putnih mapa Pietra Nobilea*, Koper Capodistria: Histria Editiones, 2012., 170 str.

Povijesne vedute i crteži spomenika nastali prije izuma fotografije iznimno su važan izvor za povijesna, povijesnoumjetnička, arheološka ili etnološka istraživanja. Njima su, više ili manje vjerno, dokumentirana stanja gradova prije drastičnih promjena modernoga doba u zadnjih dvjesto godina te neki od danas izgubljenih spomenika. Tako su za istarske teme gotovo nezaobilazne grafike Breydenbacha i Valvasora ili crteži Selba i Tischbeina. Toj skupini izvora valja pridodati i fond iznimno značajnih crteža istarskih spomenika i naselja što se čuvaju u riječkom Državnom arhivu. Riječ je o mapi od 79 crteža koje je izradio jedan od najvažnijih srednjoeuropskih klasiističkih arhitekata, Tršćanin Pietro Nobile (Campestro, 1776. – Beč, 1854.). Stručnoj i široj javnosti gotovo nepoznati, crteži su po prvi put u cijelosti objavljeni te sustavno analizirani u znanstvenoj monografiji Marijana Bradanovića *Istra iz putnih mapa Pietra Nobilea*. Njegovo dugogodišnje iskustvo konzervatora nadležnoga za područje Istre te ono povjesničara umjetnosti fokusiranoga na istraživanje tema urbanizma i graditeljstva sjevernojadranskih

skih gradova i povijesti zaštite spomenika omogućilo je da izbljedjeli potezi na zaboravljenim crtežima dobiju zasluženu stručnu valorizaciju.

Bradanovićev je pristup istraživanju interdisciplinaran, što je uvjetovano materijom o kojoj je riječ. Tako je podjednako vezan za područje zaštite umjetničke baštine kao i za povijest umjetnosti. Kako ističe Nina Kudiš u predgovoru knjige, ti su pristupi samo „dva lica istog nastojanja ili zadatka“ i neophodni za razumijevanje važnosti Nobileovih crteža kao dokumenta o stanju i izgledu spomenika početkom 19. stoljeća, ali istovremeno i o kulturi, naobrazbi, interesima i znanjima autora koji ih stvara.

Knjiga započinje uvodom u kojem autor naglašava važnost arhivskih istraživanja u konzervatorskim i povijesnoumjetničkim istraživanjima. Prilikom jednoga od takvih, „gotovo slučajno“, otkrio je zbirku crteža istarske urbane topografije nastale u mladim danima Pietra Nobilea, čije je manje dijelove, po otkriću, objavio u znanstvenim radovima narednih godina. Ova je knjiga utoliko značajnija jer se u njoj objavljuje cjelovita zbirka.

Prvo poglavlje knjige predstavlja detaljan životopis Pietra Nobilea, u kojem se navodi njegov životni put od rane mladosti u Trstu preko školovanja na prestižnoj rimskoj Akademiji svetoga Luke do kasnije djelatnosti u austrijskim javnim službama. Od potonjih je svakako najvažnije mjesto savjetnika Dvorskoga vijeća za graditeljstvo te ono ravnatelja Akademije lijepih umjetnosti u Beču od 1819. godine. Pedagoški rad na obrazovanju novih naraštaja arhitekata i samostalno projektiranje niza značajnih građevina, kao što je bečka replika Hefestova hrama (*Theseion*), gradska vrata Burgtor te niz drugih građevina po čitavom teritoriju Austrijskoga Carstva, stavljaju ga u vrh neoklasicističke arhitekture prve polovice 19. stoljeća u Europi. Nobileovo rano djelovanje vezano je za područje hrvatskih krajeva, naročito Istre, te predstavlja tek djelić njegova bogatoga i, u stranoj literaturi, primjereno istraženoga života, što potvrđuje opsežna natuknica u talijanskom biografskom leksikonu Enrica Lucchesea.³ Najveći prinos istraživanju Nobileova života dao je Gino Pavan, dok su se od hrvatskih istraživača njime bavili Robert Matijašić, Marko Špikić i sam autor knjige. Pišući o Nobileovu životu, Bradanović stavlja naglasak na njegove, često pionirske, pokušaje u zaštiti spomenika, što uključuje dokumentiranje, arheološka iskapanja i obnovu pojedinih spomenika. Taj je način rada i sam interes za starine, naročito one antičke, Pietro usvojio za vrijeme studija u Rimu

³ Enrico Lucchese, „Nobile Pietro“, u: *Dizionario biografico degli Italiani*, 2013., [http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-nobile_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-nobile_(Dizionario-Biografico)/) (20. travnja 2014.).

na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Akademija svetoga Luke u tom razdoblju postaje ključno središte europskoga neoklasicizma i mjesto formiranja moderne metodologije zaštite kulturnih dobara, što će neposredno utjecati na nastanak istarskih crteža.

U drugom, središnjem dijelu knjige naslovljenom „Nobileov 'put Istrom' u Državnom arhivu u Rijeci“ autor donosi iscrpnu analizu crteža. Na početku su iznesene osnovne informacije o broju, stanju očuvanosti, sadržaju, tehnici crtanja i dimenzijama. Opisuje se nastanak zbirke za što je, vjerojatno, zaslužan Camillo De Franceschi, put dolaska crteža u Državni arhiv u Rijeci te povijest istraživanja i izlaganja zbirke. Pri tome se zaključuje kako je krajem šezdesetih godina 20. stoljeća zbirka pala u zaborav na sljedećih tridesetak godina.

Unutar podnaslova „Topografija putovanja“ pojedinačno se analizira svih sedamdeset i devet crteža grupiranih po gradovima kako slijedi: šesnaest veduta i skica spomenika Pule, pet Rovinja, jednu Vrsara, sedam Poreča, jednu Tara, jednu Novigrada, dvije Umaga, dvije Pirana, jednu Izole, dvije Kopra, dvije Milja, jednu Vodnjana, dvije Bala, dvije Savičente, jednu Kanfanara, jednu Dvigrada, jednu Kringe, dvije Tinjana (obje s netočnim potpisom Kringa), tri Pazina, dvije Lupoglava, jednu neidentificiranu (na poledini potpisanu kao Vranja), jednu Muntića, tri Motovuna, jednu Istarskih toplica, dvije Vižinade, jednu Grožnjana i Motovuna (teško raspoznatljivih u panoramskom zahvatu), jednu Buja, jednu Kaštela nad Dragonjom, dvije predjela pokraj Kaštela nad Dragonjom potpisanih kao Belle Grotte, tri Labina, dvije Rapca, tri Plomina, jednu Lovrana i jednu Mošćenica. Seriju crteža zaključuju tri nevješto izvedena portreta brsečkih i premanturskih žitelja, od kojih je najznačajniji onaj – datiran potpisom – kanonika Valčića pomoću kojega se datira cijela zbirka crteža. U knjizi su reproducirani svi crteži koje autor detaljno analizira opisujući ih i ukazujući na ključne detalje poput ostataka obrambenih kula pulskih zidina, zida što je zatvarao prostor pred Pazinskim kaštelom ili nekadašnjega austrijskog spomenika podignutoga pred pazinskom franjevačkom crkvom. Uz to, opisi se dopunjuju saznanjima o urbanističkom razvoju prikazanoga dijela grada, trga ili uličnoga niza, navodima o povijesnim transformacijama spomenika, od kojih su neki u međuvremenu uništeni, te prevladavajućim povijesnoumjetničkim ili arheološkim interpretacijama. Pri tome se autor koristi svom relevantnom znanstvenom i stručnom literaturom koja je navedena u znanstvenom aparatu.

Osim poznavanja literature, iz teksta se iščitava autorovo dobro poznavanje terena, što dolazi do izražaja u lociranju mjesta s kojih je Nobile slikao pojedine vedute ili pejzaže, kao i usporedbe današnjega stanja pojedinih objekata s onime prikazanim na crtežima. Nažalost, u knjizi nije reproducirana niti jedna suvremena fotografija kojom bi se čitateljima još plastičnije prikazali procesi promjena nastalih na spomenicima od Nobileova vremena do danas ili pak točnost prikaza pojedinoga spomenika.

Treba napomenuti da se crteži prema njihovom sadržaju mogu grupirati u nekoliko skupina. Prvoj grupi pripadaju slikarski komponirane panoramske vedute gradova širokih planova, crtane s većih udaljenosti iz kojih se jasno uočava okolna topografija. U drugoj su skupini detaljnije vedute gradskih trgova poput onih u Motovunu, Savičenti ili Kopru te karakterističnih objekata poput Pazinskoga kaštela, piranske župne crkve ili kaštela Sardo-Bembo u Balama. Treću skupinu čine precizni crteži antičkih spomenika te jedna rekonstrukcija izgleda forumskoga hrama u Poreču, što ukazuje na neoklasicističko usmjerenje autora crteža i likovnu kulturu tadašnje Europe. U posljednjoj skupini brojnošću prednjače pulski spomenici pa tako od šesnaest crteža Pule, njih čak sedam prikazuje amfiteatar.

U posljednjem, trećem dijelu knjige Marijan Bradanović raspravlja o namjeni i vremenu nastanka crteža, djelatnosti njihova autora Pietra Nobilea kao arhitekta u Istri te o njegovom radu na polju zaštite spomenika. Analizom tehnike crtanja, u kojoj prevladavaju brzi potezi olovke, nedovršeni detalji građevina, slikarske kompozicije te poneki humoristični detalj poput mještana koji proviruju iza zidova ili uspavanih suputnika, zaključuje se kako je riječ o terenskim skicama nastalima za vrijeme Nobileovih obilazaka Istre. On je između 1809. i 1818. radio na nekoliko projekata, kao što je trasiranje obalne ceste Kopar – Pula za vrijeme francuske vlasti ili izrada izvještaja o stanju pulskih starina za austrijsku upravu. Ističe se važnost crteža koji realno, bez idealizacije, prikazuju naselja i građevine, što ih čini dragocjenim vrelom za komparativne analize povijesne grafičke dokumentacije te tako ukazuju na kvalitetu njihova autora. Iako Nobile nastavlja tradiciju izrade arhitektonskih veduta, istovremeno na moderan način iskazuje interes za spomenike svih povijesnih razdoblja. Predzadnje je poglavlje knjige kratka rasprava o sakralnom i civilnom graditeljstvu prve polovice 19. stoljeća u Istri te o mogućem autorstvu ili prepoznavanju Nobileova utjecaja na pojedinim ostvarenjima. Brojne pretpostavke i razmišljanja ukazuju

na niz otvorenih pitanja i potrebu za daljnjim istraživanjem neoklasicističke arhitekture sjevernoga Jadrana, u čijem je stvaranju znatan utjecaj imao upravo Pietro Nobile i tršćanski krug arhitekata. Knjigu autor zaključuje tekstom u kojem nastavlja raspravu o Nobileovoj konzervatorskoj djelatnosti započetu u prvom dijelu knjige. Bradanović naposljetku zaključuje da je Pietro Nobile svojim radom i načinom razmišljanja bio među prvim modernim konzervatorima. U svojim je radovima predvidio suvremenu praksu zaštite spomenika, poput stvaranja službe za zaštitu spomenika, popisivanje i valoriziranje spomenika prema stupnju njihove ugroženosti, financiranje obnove i održavanja spomenika iz zasebnih poreza ili shvaćanje spomenika kao javnoga dobra. Brojne njegove ideje bile su realizirane osnivanjem Središnjega povjerenstva za istraživanje i očuvanje povijesnih i umjetničkih spomenika u Beču 1850. godine. Imajući navedeno na umu razumljivo je zašto ga autor naziva prvim konzervatorom na istočnoj obali Jadrana.

Knjiga Marijana Bradanovića *Istra iz putnih mapa Pietra Nobilea* značajan je prinos istraživanju tema o razvoju i izgledu istarskih gradova te njihovih kulturno-povijesnih spomenika. Velik broj novih publiciranih izvora, kao i njihova iscrpna analiza, trebali bi zainteresirati širu stručnu javnost, od povjesničara i povjesničara umjetnosti do arheologa ili etnologa, kojima će Nobileovi crteži koristiti u budućim istraživanjima. Također, treba istaknuti da ova knjiga i rad njezina autora stoji na početku novoga i sve popularnijega smjera istraživanja na polju povijesti umjetnosti. Recentna se istraživanja u Hrvatskoj i inozemstvu sve više bave problematikom klasicističke arhitekture, djelovanjem talijanskih arhitekata 19. stoljeća na Jadranu te prvim istraživanjima i dokumentiranjima hrvatskih spomenika od kraja 18. stoljeća. Samo su ove godine (2014.) održana dva znanstvena skupa posvećena klasicizmu u Hrvatskoj, a najavljen je i jedan posvećen prvim dokumentiranjima Dioklecijanove palače, što su ih izveli Robert Adam, Charles-Louis Clérisseau i Louis François Cassas, te objavljena knjiga klasicističkih projekata u Dalmaciji arhitekta Giannantonija Selva autorice Ane Šverko.

Naposljetku treba pohvaliti urednika, odličnu grafičku pripremu knjige zahvaljujući kojoj su izbljedjeli izvorni crteži zaživjeli novim sjajem te, naravno, autoru na iscrpnom, slojevitom i vješto pisanom tekstu.